

การพัฒนาสวนเกษตรชุมชนเมืองกับการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง : กรณีศึกษา ชุมชนพูนทรัพย์ เขตสายไหม กรุงเทพมหานคร

Urban Agriculture Garden Development and the Community Empowerment : A Case Study of Poonsap Community, Saimai District, Bangkok

พัสรินทร์ พันธุ์แน่น

Pasrin Phannan

การพัฒนาสวนเกษตรชุมชนเมืองกับการเสริมสร้าง ชุมชนเข้มแข็ง : กรณีศึกษา ชุมชนพูนทรัพย์ เขตสายไหม กรุงเทพมหานคร¹

Urban Agriculture Garden Development and the Community
Empowerment : A Case Study of Poonsap Community,
Saimai District, Bangkok

พัสรินทร์ พันธุ์แน่น²

Pasrin Phannan

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการทำสวนเกษตรชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเพื่อคนในชุมชน สวนเกษตรชุมชนที่เป็นสวนรวมใจ เป็นสวนผักไร้สารเคมีและจะเป็นสวนเกษตรที่สร้างฐานรากทางเศรษฐกิจของชุมชน นำไปสู่การออมและการซื้อพื้นที่จากการเคหะในอนาคตได้ สวนเกษตรชุมชน ผักไร้สารบ้านพูนทรัพย์จึงเป็นสวนรักษะบ้านรักษะชุมชน

ผลการศึกษาสามารถตอบโจทย์ความต้องการของชุมชนได้ คือ การฟื้นฟูดินและสร้างกิจกรรมในสวนเกษตรให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม โดยสวนเกษตรชุมชนริเริ่มขึ้นโดยชาวบ้านที่เป็นกลุ่มแกนนำที่มีการวางแผนชุมชนตั้งแต่เริ่มก่อตั้งชุมชนซึ่งมีความเชื่อมโยงกับเครือข่ายของคนได้สะพานและสลัมสี่ภาคที่ยังมีความสัมพันธ์

¹บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาและฟื้นฟูสวนเกษตรชุมชนเมืองโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนพูนทรัพย์ เขตสายไหม กรุงเทพมหานคร” โดยได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากมหาวิทยาลัยเกริกและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ปี พ.ศ. 2559

²คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก 3 ซอยรามอินทรา 1 แขวงอนุสาวรีย์ เขตบางเขน กรุงเทพฯ 10220 โทรฯ 084-387-5508 email : pasrinp2009@gmail.com

เหนียวแน่น ทำให้กลุ่มแกนนำที่มีคุณสมบัติคือ มีความอดทน มีภาวะผู้นำสูง เสียสละ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีศักยภาพในการพัฒนาทั้งตนเองและชุมชน สามารถสร้างเครือข่ายทางสังคม นำชาวบ้านเข้าร่วมกระบวนการพัฒนาได้ สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน การทำสวนเกษตรชุมชนจึงเป็นจุดที่สามารถลดปัญหาเรื่องอาหารปลอดภัย ปัญหาสังคม ลดภาวะซึมเศร้าของผู้สูงอายุ ลดความเสี่ยงในการติดเกมและห่างไกลยาเสพติดของเด็ก ปัญหาสิ่งแวดล้อม ไม่มีแหล่งสะสมขยะในชุมชน มีพื้นที่สีเขียวเพิ่มขึ้น และเศรษฐกิจของชุมชน โดยลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน เป็นต้น นอกจากนี้ สวนเกษตรชุมชนยังเป็นสวนเกษตรส่วนรวมของชุมชนที่ชาวบ้านทุกคนสามารถเข้าร่วมดำเนินการและรับผลประโยชน์ได้ สามารถร้อยความสัมพันธ์ของคนในชุมชนได้ เป็นตัวอย่างหรือสวนเกษตรชุมชนนำร่องให้กับชุมชนอื่นๆ ในเขตสายไหม และเป็นต้นแบบสวนเกษตรชุมชนให้กับเขตต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานคร

คำสำคัญ : สวนเกษตรชุมชนเมือง; ชุมชนเข้มแข็ง

Abstract

The objective of this article is to analyze the cultivation of the community garden with the community members participation in each step. It served as the community empowerment to establish the foundation for community economy by saving some money to buy plot of land from the National Housing Authority. Therefore, the urban agriculture garden for organic vegetable of Ban Poonsap Community becomes the garden of Rak Ban Rak Chumchon “Our Home Our Community Garden”.

The results revealed that the project could meet the community needs, these included soil rehabilitation and managing activities with the participation of the community members. Since this urban agriculture garden was initiated by the community mainstay, the planning was set at the beginning and connected to the Under-bridge Dweller Network and The Four Regions Slum Network. These people had strong and close relationship among each other. Therefore, their mainstay group had to

have patience, high leadership quality, sacrifice, initiative, capability for self-development and for building community development, ability to create social network, leading the community members to participate in the development process and community empowerment. Thus, urban agriculture garden cultivation was able to reduce the social problems, the depression in the elderly, the risks of computer game addiction and drug-addict in youth, the environmental problems, and the community waste. At the same time, the project helped increase the green area in the community and better community economy by decreasing household expenses. In addition, this urban agriculture garden belonged to the community at large where the community members were able to participate in operation, gain benefits, establish interrelationship in their community. In addition, the urban agriculture garden of Poonsap Community was a sample for other community in Saimai District and a model for other Districts in Bangkok.

Keywords : Urban Agriculture Garden; Community Empowerment

บทนำ

สวนเกษตรชุมชนเมืองมีหลากหลายรูปแบบ โดยส่วนใหญ่ดำเนินการในเชิงธุรกิจรอบครัว เช่น กลุ่มสวนผักคนเมือง เกษตรชุมชนเมือง เกษตรกรรมในเมือง เป็นต้น สำหรับสวนเกษตรชุมชนพูนทรัพย์ เขตสายไหม กรุงเทพมหานคร มีความแตกต่างจากสวนเกษตรในเมืองอื่น ๆ กล่าวคือ เป็นสวนผักของชุมชน ชุมชนเป็นผู้ริเริ่มกำหนด โดยพื้นที่ได้ถูกจัดสรรไว้ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งชุมชน มีเป้าหมายเพื่อให้คนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ ซึ่งปัจจุบันเหลือเพียงแปลงเดียว ชาวบ้านได้ร่วมกันทำสวนเกษตรส่วนรวม ปลูกผักไว้รับประทานกันในชุมชน ในพื้นที่ 312.55 ตารางวา ทุกคนในชุมชนสามารถเข้าร่วมทำและรับผลประโยชน์ร่วมกัน เป็นแหล่งพืชผักให้กับชุมชนและคนเมืองที่ปลอดภัยไร้สารเคมี เน้นปลูกเพื่อบริโภคในครัวเรือนและชุมชนเป็นหลัก เป็นพื้นที่กิจกรรมของผู้สูงอายุ หรือแม่บ้านพ่อบ้านที่ไม่ได้ทำงาน ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ สามารถลดรายจ่ายในครัวเรือนได้ ที่สำคัญ กิจกรรมในสวนเกษตรสามารถ

เชื่อมความสัมพันธ์และสร้างความสามัคคีของคนในชุมชน การรวมพลังการทำสวนเกษตรชุมชน จะทำให้การใช้พื้นที่ได้เต็มศักยภาพ เกิดการแบ่งปันผลผลิตให้กับคนในชุมชน ผลผลิตที่เกิดขึ้นจากการบริโภคสามารถบริหารจัดการให้เกิดรายได้ ส่งผลต่อเศรษฐกิจครัวเรือน เศรษฐกิจชุมชน เกิดดอกผลที่นำไปสู่การออมได้ สร้างความมั่นคงทางอาหาร สร้างสวัสดิการชุมชนและซื้อที่อยู่อาศัยได้อย่างมั่นคงในอนาคต ทำให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้น ส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งสวนเกษตรชุมชนพูนทรัพย์สามารถเป็นพื้นที่ต้นแบบหรือนำร่องการใช้พื้นที่ส่วนกลางในการทำประโยชน์ให้กับชุมชน นำไปสู่การกำหนดนโยบายการบริหารจัดการพื้นที่ในเมืองของภาครัฐ ส่งเสริมให้ชุมชนทำสวนเกษตรชุมชน สร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับคนเมือง เพิ่มพื้นที่สีเขียวหรือปอดให้กับเมือง และยังช่วยลดภาวะโลกร้อนอีกด้วย สำหรับชุมชนเมืองที่ไม่มีพื้นที่จัดสรรแบบนี้สามารถหาพื้นที่อื่น ปลูกผักกระถางหรือสวนผักแนวตั้ง เช่น ข้างถนน รั้วบ้าน รั้วสวนหย่อม กำแพงรอบบ่อบำบัด เป็นต้น

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research) เป็นโครงการที่ชาวบ้านเป็นผู้กำหนดประเด็นปัญหา โดยแกนนำชาวบ้านเป็นผู้นำประเด็นเข้าสู่เวทีการหารือระหว่างอาจารย์จากมหาวิทยาลัยเกริกกับกลุ่มแกนนำชุมชนในเขตสายไหม ซึ่งมีแกนนำของชุมชนพูนทรัพย์ ประกอบด้วยประธานและคณะกรรมการชุมชน รวมถึงผู้นำที่ไม่เป็นทางการแต่มีภาวะผู้นำที่สามารถนำชาวบ้านทำกิจกรรมได้ ประเด็นปัญหาที่ชุมชนพูนทรัพย์ต้องการแก้ไขมี 2 ประเด็น ได้แก่ การฟื้นฟูพื้นที่เพื่อทำสวนเกษตรชุมชน และการฟื้นฟูความสัมพันธ์ของคนในชุมชนโดยใช้สวนเกษตรชุมชนเป็นเครื่องมือ เพื่อสร้างความสามัคคีให้แก่คนในชุมชน ทั้งนี้โครงการวิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ให้ครอบคลุมกระบวนการเพื่อท้องถิ่นไว้ 5 ข้อ ได้แก่

- 1) เพื่อศึกษาทบทวนบทเรียนการทำสวนเกษตรชุมชนเมือง
- 2) เพื่อศึกษาความต้องการของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากสวนเกษตรชุมชนเมือง
- 3) เพื่อศึกษาต้นทุน ปัจจัยการผลิต และอื่นๆ ที่ใช้ในการพัฒนาสวนเกษตรชุมชนเมือง
- 4) เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาสวนเกษตรชุมชนเมือง
- 5) เพื่อศึกษาเป้าหมาย รูปแบบการพัฒนาและฟื้นฟูสวนเกษตรชุมชนเมืองโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนพูนทรัพย์

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดการทำสวนเกษตรในเมืองมีอยู่หลากหลายรูปแบบ แตกต่างกันไปขึ้นกับปริมาณและลักษณะของพื้นที่ ด้วยข้อจำกัดของเมืองที่มีพื้นที่ไม่มาก ราคาแพง การใช้พื้นที่ในการทำสวนเกษตรจึงต้องอาศัยเทคนิคที่สามารถใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น การปลูกผักในกระถางหรือภาชนะเก่า การปลูกผักแนวตั้ง การปลูกผักสองทิศทาง โดยใช้พื้นที่ข้างทางเดิน ริมรั้ว ดาดฟ้าหรือระเบียง ซึ่งทำให้ทั้งบ้าน ที่อยู่อาศัยและสำนักงาน สามารถทำสวนเกษตรได้ เหล่านี้ปรากฏให้เห็นในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล อาทิเช่น กลุ่มสวนผักคนเมือง ได้แก่ เป็นกลุ่มที่มีแนวคิดเหมือนกัน ได้แก่ ศูนย์เรียนรู้เจ้าชายผัก ศูนย์เรียนรู้เกษตรในเมือง ศูนย์สุวรรณภูมิ ศูนย์อบรมสวนผักบ้านคุณตา (สุขุมวิท 62) ฯลฯ เป็นกลุ่มคนที่มีแนวคิดเรื่องการบริโภคอาหารที่ดีต่อสุขภาพ สนใจการปลูกผักแบบไม่ใช้สารเคมี และพึ่งตนเองด้านอาหารของคนเมือง ตลอดจนสนใจเรื่องของสิ่งแวดล้อมของคนเมือง ต่อมามูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) ร่วมกับภาคีเครือข่าย ได้แก่ มูลนิธิศูนย์สื่อเพื่อการพัฒนา และศูนย์อบรมเกษตรในเมือง ได้ตั้งกลุ่ม “โครงการสวนผักคนเมือง (City farm)” ขึ้นโดยรวมกลุ่มที่กล่าวมาแล้วข้างต้นกับกลุ่มที่เกิดขึ้นภายหลัง เช่น กลุ่มสวนผักดาดฟ้า สวนผักในครัวเรือน สวนผักในบริษัทในหน่วยงาน โรงงาน สวนผักโรงพยาบาล สวนผักบำบัดกับการพัฒนาฟื้นฟูและเยียวยา และสวนผักชุมชนบนพื้นที่รกร้าง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ส่งเสริมความรู้ เทคนิค นวัตกรรมการปลูกผัก และการพึ่งตนเองในเมือง (2) สนับสนุนและสร้างให้เกิดพื้นที่ต้นแบบการทำเกษตรในเมืองที่เชื่อมโยงกับมิติต่าง ๆ เช่น สวนผักกับความมั่นคงทางอาหาร สวนผักบำบัดสวนผักกับการเรียนรู้ของเด็ก และสวนผักกับพื้นที่สร้างสรรค์ของคนเมือง เป็นต้น (3) พัฒนาข้อมูลงานวิชาการเกษตรในเมือง และสร้างเครือข่ายความร่วมมือเพื่อผลักดันสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบาย และ (4) ผลิตสื่อความรู้ และจัดกิจกรรมรณรงค์เผยแพร่ทั้งในรูปแบบการจัดแสดงนิทรรศการ การจัดอบรม การจัดเสวนา การจัดประกวด การจัดทัวร์สวนผักและการจัดตลาดนัดแบ่งปัน

ในส่วนของแต่ละประเทศเกษตรกรรมที่ทำในเมือง (Urban agriculture) เกิดขึ้นที่สหรัฐอเมริกาเมื่อศตวรรษที่ 19 โดยมีจุดกำเนิดหรือแรงบันดาลใจมาจากความต้องการผลิตอาหารกินเอง ความต้องการให้การศึกษาแก่คนในเมือง ความต้องการพัฒนาสังคม จนถึงความต้องการสร้างชุมชนผ่านการทำเกษตรกรรม

ตลอดจนความต้องการสร้างความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งเกษตรในเมืองมีทั้งที่ทำในครัวเรือน เป็นฟาร์มขนาดเล็ก จนถึงฟาร์มขนาดใหญ่ของชุมชน รวมถึงโครงการให้การศึกษาแก่เด็กและการทำฟาร์มเชิงพาณิชย์ที่ครอบคลุมการผลิต การแปรรูป และการตลาด นอกจากนี้เกษตรในเมืองยังมีบทบาททางสังคมอีกด้วย เช่น การต่อต้านการเหยียดเชื้อชาติ การส่งเสริมสุขภาวะของสังคม การรณรงค์ลดปัญหาโลกร้อน ความเป็นธรรมทางอาหารและนิเวศวิทยาในเขตเมือง เป็นต้น และยังกล่าวถึงโครงการ Garden City Harvest ในเมืองมิสซูลา มลรัฐมอนทาน่า ที่เป็นโครงการที่มุ่งสร้างความเป็นชุมชนผ่านการทำเกษตรกรรม สร้างโอกาสให้คนเมืองสามารถเป็นผู้ผลิตอาหาร มุ่งผลิตอาหารเพื่อช่วยเหลือคนจน ผู้ที่ไม่สามารถเข้าถึงอาหาร และผู้ที่ด้อยโอกาสในสังคม ต่อมาเกษตรกรรมในเมืองได้เปลี่ยนสถานะเป็นกิจกรรมเพื่อการพักผ่อน เช่น สวนเกษตรภายใต้โครงการ The Victory Garden Campaign ที่ปรับเปลี่ยนเป็นแปลงเกษตรของชุมชนในเมือง (Urban community gardens) และโครงการเหล่านี้ได้ถูกรื้อฟื้นขึ้นม่อีกในปี 1980 จนถึงปัจจุบัน แต่เปลี่ยนจากโครงการภายใต้การสนับสนุนของรัฐบาล ไปสู่การเป็นกิจกรรมชุมชนและที่สำคัญงานวิจัยเกษตรกรรมในเมืองของสหรัฐอเมริกาให้ความสนใจสวนชุมชนและสวนของผู้ประกอบการ เพราะเห็นว่ามีศักยภาพในการสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจ ให้การศึกษา และสร้างความเป็นชุมชนให้แก่ผู้มีรายได้น้อยในเขตเมือง โดยกล่าวถึงประโยชน์ของเกษตรกรรมในเมืองที่สำคัญ ได้แก่ ช่วยให้ผู้คนจนเมืองและคนที่ไม่มีข้อจำกัดในการเดินทางสามารถเข้าถึงอาหารสดและสะอาด ช่วยประหยัดเงินที่ต้องจ่ายเป็นค่าอาหาร ช่วยให้ได้ออกกำลังกาย ผักตักชยะ อาชีพและช่วยสร้างงานสำหรับคนชายขอบ เช่น เยาวชนกลุ่มเสี่ยง คนไร้บ้าน ผู้ต้องขังที่พ้นโทษ ผู้หญิงที่ไม่มีงานทำ เป็นต้น นอกจากนี้ยังกล่าวถึงพื้นที่ทำเกษตรกรรมในเมืองในหลากหลายรูปแบบ ได้แก่

- 1) โครงการเกษตรกรรมในโรงเรียน ให้นักเรียนเป็นผู้ดำเนินการโดยใช้พื้นที่ในโรงเรียน
- 2) โครงการสวนชุมชน (Community garden) ทำเป็นแปลงรวมในพื้นที่ของเทศบาล โบสถ์ หรือองค์กรเอกชน โดยแบ่งสรรเป็นแปลงย่อยให้ผู้สนใจเช่าทำสวนปลูกพืชผัก ไม้ดอก สมุนไพรเพื่อบริโภค
- 3) สวนแห่งเพื่อนบ้าน (Neighborhood farm) เป็นพื้นที่เอกชนที่เปิดโอกาสให้ประชาชนที่มีรายได้น้อยเข้ามาใช้ประโยชน์ อาจจ่ายหรือไม่จ่ายค่าเช่าขึ้นกับข้อตกลงกัน
- 4) โครงการช่วยเหลือเยาวชนกลุ่มเสี่ยง (Youth development) โดยให้ทำงานร่วมกับนักศึกษามหาวิทยาลัยและอาสาสมัคร ทั้งผลิตและจำหน่าย (เนตรดาว เถาวิล, 2543)

ในปัจจุบัน ทั้งประเทศไทย สหรัฐอเมริกา รวมถึงประเทศอื่น ๆ หลายประเทศ มีการทำเกษตรกรรมในเมืองที่หลากหลายรูปแบบที่คล้าย ๆ กัน ได้แก่ สวนชุมชน (Community garden) สวนหลังบ้าน โครงการเข้าถึงอาหาร โครงการของเอกชน หรือผู้ประกอบการ ตลอดจนการก่อตั้งเครือข่ายของผู้ทำการเกษตรในเมือง เป็นต้น ดังนั้น แนวคิดเกษตรชุมชนเมืองถูกนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาในเรื่องของอาหาร และการพัฒนาคุณภาพชีวิต นอกจากผลผลิตทางการเกษตรที่ได้ยังทำให้มีพื้นที่สีเขียวเพิ่มขึ้นในสังคมเมือง เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นแหล่งพบปะของสมาชิกในชุมชน และเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับเด็กและเยาวชน ตลอดจนผู้สนใจทั่วไป สร้างโอกาสในการพบปะอย่างใกล้ชิดของสมาชิกในชุมชนนั้น ๆ สร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนด้วยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้พื้นที่สาธารณะทำการเกษตร ซึ่งจะลดความเป็นปัจเจกชนของสังคมเมืองลง มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันมากขึ้น เกิดความไว้วางใจกัน ทำให้เกิดเครือข่ายทางสังคมที่เข้มแข็ง ซึ่งจะส่งผลต่อการใช้ชีวิตของชุมชนเมืองจะเป็นไปอย่างร่มเย็นเป็นสุข

บริบทชุมชน

ชุมชนพุทธทรัพย์ เขตสายไหม กรุงเทพมหานคร เป็นชุมชนที่เกิดจากการรวมกลุ่มของชาวบ้านที่มีปัญหาถูกไล่รื้อมาจากชุมชนใต้สะพานในเขตกรุงเทพมหานคร จากเรื่องเล่าของผู้สูงอายุในชุมชนย้อนไปในอดีต (พ.ศ.2533-2543) ที่ถูกขนานนามว่าเป็น “คนรู” เมื่อมีการจัดระเบียบของกรุงเทพมหานคร จึงถูกไล่รื้อและรวมตัวกันต่อสู้เพื่อคนใต้สะพานนานกว่า 8 ปี ซึ่งนอกจากผู้สูงอายุแล้ว ยังมีบางคนที่ต่อสู้มาตั้งแต่ยังเป็นวัยรุ่น ปัจจุบันก็ยังคงเป็นแกนนำในการพัฒนาชุมชน เช่น วิมล ถวิลพงษ์ เนตรนรินทร์ แซ่เล้ง และอีกหลาย ๆ คน เริ่มในราวกลางปี พ.ศ.2532 มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัยเริ่มเข้าสำรวจข้อมูลคนใต้สะพานในเขตกรุงเทพมหานคร และในปี พ.ศ.2536 สำนักพัฒนาชุมชน กรุงเทพมหานคร ได้ลงสำรวจอีกครั้ง ในปีเดียวกันนี้คณะรัฐมนตรีได้มีมติอนุมัติในหลักการรื้อย้ายคนใต้สะพาน โดยขอคืนพื้นที่ใต้สะพานให้กับ กทม. และอนุมัติวงเงิน 143 ล้านบาท ให้การเคหะแห่งชาติไปดำเนินการจัดซื้อที่ดิน เพื่อรองรับการรื้อย้าย (สุวิทย์ วัฒนุ และคณะ, 2546 : 17-20) เหตุการณ์ดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหาระหว่างภาครัฐกับชาวบ้านที่ถูกไล่รื้อ ชาวบ้านบางกลุ่มซึ่งเป็นส่วนน้อยเริ่มหาพื้นที่อยู่อาศัยใหม่เอง ในขณะที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ได้รวมกลุ่มร่วมกันหาหรือเพื่อต่อ

รองกับภาครัฐในเรื่องที่อยู่อาศัย ตั้งเป็น “กลุ่มพี่น้องได้สะพาน” ขึ้นในปี พ.ศ. 2537 โดยในกลุ่มนี้มีตัวแทนของคนในชุมชน (ชุมชนพูนทรัพย์ในปัจจุบัน) ร่วมต่อสู้ด้วย ได้แก่ ประเสริฐ ถวิลพงษ์ สมหมาย ไกรพันธุ์ บุญช่วย आयुวัฒน์ศิริโสภา วิมล ถวิลพงษ์ สง่า บงสันเทียะ และ เนตรนรินทร์ แซ่เล้ง เป็นต้น หลังจากนั้นได้พัฒนาเป็น “กลุ่มพัฒนาชุมชนได้สะพาน” ซึ่งเป็นองค์กรแรกของคนได้สะพานทำหน้าที่ประสานงานให้กับคนได้สะพานทั้งในกลุ่มและองค์กรภายนอก การเจรจากับหน่วยงานภาครัฐเพื่อหาพื้นที่ใหม่ให้กับชาวบ้านที่ยังไม่มีพื้นที่อาศัยประสบความสำเร็จในปี พ.ศ. 2538 โดยมีการวางแผนกระจายไปตามจุดต่าง ๆ แบ่งเป็นโซนดังได้กล่าวไปแล้วข้างต้น และ ปี พ.ศ. 2540 ด้วยความร่วมมือกันของ “กลุ่มพัฒนาชุมชนได้สะพาน” “สมัชชาคนจน” และ “เครือข่ายสลัม 4 ภาค” ต่อสู้ผลักดันจนการเคหะแห่งชาติดำเนินการซื้อที่ดินได้ 2 แปลง ทำให้ “คนได้สะพาน” ได้มีที่อยู่อาศัยใหม่ โดยกลุ่มของคนได้สะพานบางบัว สะพานเพชรรัตน-จตุจักร สะพานลาดยาว สะพานเค สะพานวัดเสมียนนารี สะพานคลองเปรม สะพานใหม่ และสะพานลาดพร้าว ได้เลือกพื้นที่ของการเคหะในเขตสายไหมเป็นที่อยู่อาศัย มีพื้นที่ทั้งหมด 18 ไร่ 2 งาน 11 ตารางวา เริ่มมีการย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่ที่ถูกจัดสรรไว้ ในเขตสายไหม ปี พ.ศ. 2544 ช่วงแรกที่ย้ายมาอยู่มีสมาชิกชุมชนประมาณ 166 ครัวเรือน ชาวบ้านชุดแรกที่ย้ายเข้ามา ต้องตั้งเต็นท์อยู่ประมาณ 3-4 เดือน กว่าจะได้สร้างบ้านหรือที่อยู่ชั่วคราว แดง เล่าว่า (เนตรนรินทร์ แซ่เล้ง, 2560 : สัมภาษณ์)

“...ชาวบ้านลำบากมาก แต่ก็มีคนอบอุ่นและภูมิใจอยู่ลึก ๆ ที่จะได้มีที่อยู่อาศัยถาวร ตอนนั้นที่พักอาศัยก็ไม่มี รัฐบาลจัดให้มีเต็นท์เป็นที่พักชั่วคราว นอนตามพื้นที่ที่ได้รับจัดสรรให้ อยู่ไปพลาง ๆ ก่อน น้ำ-ไฟ รัฐบาลให้ใช้ร่วมกันโดยยังไม่มีหม้อไฟ ทั้งนี้การเคหะแห่งชาติได้จัดสรรพื้นที่ให้กับชุมชนครอบครัวละ 16 ตารางวา โดยเสียค่าเช่าหลังละ 50 บาทต่อเดือน ต่อมาชาวบ้านได้ยื่นขอสวัสดิการงบอุดหนุนจากกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ครอบครัวละ 50,000 บาท เพื่อสร้างที่อยู่อาศัย งบประมาณที่ได้เท่านี้ ชาวบ้านบางคนก็สร้างกันเองโดยไม่ได้ใช้ระบบผู้รับเหมาก่อสร้าง บางหลังอยู่มาจนถึงปัจจุบัน บางหลังได้ปรับปรุงเพิ่มเติม ในขณะที่บางหลังมีการปลูกสร้างใหม่ให้มั่นคงถาวรมากขึ้น...”

แม้จะเกิดการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยแต่จิตใจคนได้สะพานก็ยังเป็นเสมือนญาติมิตรอยู่ร่วมกันเหมือนพี่น้อง ทั้งนี้ หลังจากเลือกพื้นที่แล้ว การเคหะเป็น

ผู้จัดหาที่ดินให้ โดยชาวใต้สะพานได้ร่วมกันออกแบบผังชุมชน โดยการประชุมระดมความคิดความต้องการในการใช้พื้นที่ ซึ่งไม่ได้ให้ความสำคัญกับพื้นที่อยู่อาศัยเท่ากับพื้นที่ส่วนกลาง ดังนั้นพื้นที่อยู่อาศัยจึงถูกกำหนดให้พออยู่ได้เท่านั้น (วิมล ถวิลพงษ์, 2560 : สัมภาษณ์) การจัดแบ่งพื้นที่จึงถูกกำหนดขึ้นบนพื้นฐานวิคิดจากวิถีชีวิตขณะอยู่ได้สะพานที่มีข้อจำกัดของสถานที่และความยากจน ดังนั้น ผังชุมชนออกมาจึงเน้นพื้นที่ใช้ประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก ได้แก่ พื้นที่ทำสนามเด็กเล่น สวนหย่อม พื้นที่ทำศูนย์เด็กหรือศูนย์เอนกประสงค์และพื้นที่สำหรับทำกลุ่มอาชีพของชุมชน ส่วนพื้นที่ที่เป็นที่อยู่อาศัย ให้มีขนาดเล็กลง โดยเฉลี่ยประมาณ 14 ตารางวาต่อหนึ่งครอบครัว เพื่อเพิ่มพื้นที่ให้กับส่วนกลาง แต่เมื่อวาดผังออกมาได้ขยับเป็น 15 ตารางวา ซึ่งจากผังเดิมแสดงให้เห็นถึงการแบ่งชัดเจนของพื้นที่ที่ส่วนกลาง ที่เรียกว่า “แปลงอาชีพ” มีอยู่ในพื้นที่ 2 จุด จัดสรรไว้เพื่อให้ชาวบ้านได้เช่าเพื่อทำอาชีพ ได้แก่ อาชีพเก็บของเก่า ขายปลาทุและทำแปลงเกษตร เมื่อการเคหะแห่งชาติจัดสรรที่ให้กับชุมชน ได้แบ่งให้ครอบครัวละ 16 ตารางวา (สมบุญ คงคา, 2560 : สัมภาษณ์)

ปี พ.ศ. 2550 ชุมชนเคยปลูกผักไว้รับประทานกันเอง ในแปลงอาชีพแปลงที่ 1 โดยมีชาวบ้านเข้ามาทำแปลงเกษตรจำนวน 13 ครัวเรือน ๆ ละ 1 แปลง ทำได้ปีกว่าก็แบ่งพื้นที่ดังกล่าวให้พี่น้องได้สะพานคลองเป็งและหลังบึกชี สะพานใหม่ ซึ่งถูกไล่รื้อได้มาอยู่ร่วมด้วย ชุมชนจึงยกพื้นที่สวนเกษตรในแปลงอาชีพที่ 1 ให้สมาชิกใหม่อยู่และย้ายมาทำเกษตรในพื้นที่แปลงอาชีพที่ 2 อยู่ช่วงท้ายชุมชน โดยปี พ.ศ. 2553 ได้จัดทำ “โครงการเกษตรชุมชนได้สะพาน โชน 4” ภายใต้การดำเนินงานของกลุ่มพัฒนาชุมชนได้สะพาน โชน 4 ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) ดำเนินการบนแปลงสาธารณะประโยชน์ชุมชนพุนทรัพย์ มีพื้นที่ดำเนินการประมาณ 50 ตารางวา จากพื้นที่เกษตรส่วนรวมทั้งหมดประมาณ 341.05 ตารางวา (ประมาณ 20 ลีด) ในปี พ.ศ. 2554 เกิดภาวะน้ำท่วม ทำให้สวนเกษตรเสียหาย ชุมชนพยายามหาวิธีการต่าง ๆ ในการฟื้นฟูดิน แต่ไม่สามารถฟื้นฟูกลับมาใช้ได้อีก ในช่วงที่ชุมชนมีการพัฒนาที่อยู่อาศัยและด้านอื่น ๆ มีหน่วยงานหรือองค์กรต่าง ๆ ยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือ เช่น สำนักงานเขตสายไหม ศูนย์การศึกษาออกระบบ (กศน.) การเคหะชุมชนออกเงิน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) รวมถึงองค์กรเอกชน (NGOs) เป็นต้น อาชีพหลักของคนในชุมชนเป็นอาชีพที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ทำมาตั้งแต่อยู่ได้สะพานแล้ว ประกอบไปด้วย 4 กลุ่มอาชีพ 1) กลุ่มร้อยละการค้าดอกไม้ 2) กลุ่มรับซื้อและเก็บของเก่า 3) กลุ่มขายปลาทุหนึ่ง และ 4) กลุ่มรับจ้างทั่วไป

การเข้ามาอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มจากหลากหลายพื้นที่ได้สะพานและหลากหลายถิ่นกำเนิด ชุมชนจึงจำเป็นต้องสร้างกติกาในการอยู่ร่วมกัน โดยมีการเลือกตั้งประธานชุมชนเพื่อเป็นผู้นำกลุ่ม อยู่ในวาระละ 2 ปี ทำงานร่วมกับคณะกรรมการรวม 8 คน จนถึงปัจจุบัน มีประธานชุมชน 4 คน โดย 3 คนแรกเป็นผู้ที่ร่วมต่อสู้มากับ “กลุ่มพี่น้องได้สะพาน” ได้แก่ นายสมหมาย ไกรพันธ์ หรือพี่หมาย เป็นคนที่อยู่ในกลุ่มที่บุกเบิกชุดแรก มาจากได้สะพานบางบัว บ้านเกิดอยู่จังหวัดอยุธยา คนที่สองนายบุญช่วย อายุวัฒนศิริโสภาก หรือลุงตี มาจากสะพานใหม่ เป็นคนสามย่าน กรุงเทพฯ คนที่สาม นายสง่า บงสันเทียะ หรือ ลุงตุ้ มาจากสะพานวัดเสมียนนารี พื้นเพเป็นคนนครราชสีมา และคนที่สี่ นายนิพนธ์ ผลวานิช หรือน้าป้อม มาจากสะพานบางบัวเดิมเป็นคนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (วิมล ถวิลพงษ์, 2560 : สัมภาษณ์) จากการร่วมต่อสู้เพื่อที่อยู่อาศัยอันยาวนานกว่า 8 ปี ทำให้ชาวบ้านมีความรัก ความผูกพันกัน เสมือนญาติพี่น้อง มีความเอื้อเฟื้อแบ่งปัน และยังคงยึดมั่นในความเป็นกลุ่มที่มาจากชนบทและเป็นกลุ่มคนจนในเมือง ได้แก่ กลุ่มคนได้สะพาน กลุ่มสลัมสีภาค กลุ่มสมัชชาคนจน เป็นต้น โดยแต่ละกลุ่มมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน มีการจัดงานประจำปีร่วมกันโดยผลัดเปลี่ยนไปในแต่ละโซนอย่างต่อเนื่อง โดยการนัดหมายล่วงหน้า 4 โซน 3 พื้นที่ หมุนเวียนกันไปในแต่ละโซน นอกจากนี้ ชุมชนยังมีการกิจที่เป็นกิจกรรมที่จำเป็นต้องทำร่วมกันกับเครือข่ายต่าง ๆ เพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์ที่มีมาตั้งแต่อยู่ได้สะพาน และยังคงเป็นเครือข่ายที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันอยู่โดยเครือข่ายเหล่านี้ได้จัดให้มีการประชุมกันอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ เครือข่ายพี่น้องได้สะพานเครือข่ายสลัมสีภาคประชุมกัน มีการประชุมกันเดือนละครั้ง ทุกวันที่ 20 ของเดือน และเครือข่ายสมัชชาใหญ่ 8 เครือข่าย ประชุมกันปีละครั้ง ในปลายเดือนมีนาคมหรือต้นเดือนเมษายนของทุกปี โดยปัจจุบันกลุ่มพัฒนาคนได้สะพานยังคงเป็นพี่เลี้ยงให้กับชุมชน เป็นผู้นำทางความคิดและจัดกิจกรรมต่าง ๆ

วิธีการศึกษา

การศึกษานี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research หรือ PAR) ซึ่งเป็นจุดเด่นของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community Based Research หรือ CBR) ที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ชุมชนคิด ชุมชนทำ เป็นของชุมชน เริ่มตั้งแต่มหาวิทยาลัยเกริกโดยศูนย์วิจัยและพัฒนา นำคณาจารย์ของ

มหาวิทยาลัยฯ ลงชุมชนเพื่อค้นหาโจทย์วิจัย เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2558 ณ ชุมชน พุนทรพิสัย เขตสายไหม กรุงเทพมหานคร โดยมีผู้แทนจาก 4 ชุมชนร่วมประชุม ได้แก่ ชุมชนวัดลุ่ม ชุมชนดวงมณี ชุมชนหนองใหญ่ และชุมชนพุนทรพิสัย แต่ละชุมชนได้นำเสนอประเด็นการพัฒนาหรือปัญหาที่ต้องการแก้ไข ทั้งนี้ชุมชนพุนทรพิสัยได้นำปัญหาดินในสวนเกษตรเสียเข้าหาหรือเพื่อใช้กระบวนการวิจัยแก้ไข ซึ่งเป็นปัญหาที่หากได้รับการแก้ไข จะส่งผลกระทบต่อเชิงบวกในหลาย ๆ ด้าน ในขณะที่หากไม่ได้รับการแก้ไข อาจส่งผลกระทบต่อเชิงลบได้เช่นกัน ทั้งในด้านแหล่งอาหารของชุมชน สิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจชุมชน จากการรับทราบปัญหาในครั้งแรกของการหารือ ผู้วิจัยมองไม่เห็นความจำเป็นในการใช้กระบวนการวิจัยแก้ไขปัญหา เพราะเขตสายไหมมีหน่วยงานที่ผลิตดินปลูก ปุ๋ยชีวภาพ ที่อาจช่วยแก้ปัญหาได้ อย่างไรก็ดี ในเวทีการหารือครั้งที่สองในเดือนสิงหาคม ปีเดียวกัน ชุมชนพุนทรพิสัยยังคงชูประเด็นปัญหาดินเสีย และยืนยันความต้องการในการแก้ไขปัญหาดิน จึงสรุปได้ว่าประเด็นปัญหาและความต้องการของชุมชนมี 2 ส่วน ได้แก่ ความต้องการแก้ไขปัญหาดินเสียเพื่อการทำสวนเกษตรชุมชน ซึ่งเป็นสวนเกษตรส่วนรวมของชุมชน และต้องการใช้สวนเกษตรชุมชนนี้เป็นเครื่องมือในการร้อยความสัมพันธ์ของคนในชุมชน นับเป็นความมุ่งมั่นของชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาดินเสียและความสามัคคีของคนในชุมชน เนื่องจากที่ผ่านมา ชาวบ้านได้ใช้ความพยายามในการรักษาไว้ซึ่งความสามัคคี วางรากฐานเพื่อให้ชุมชนช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีกิจกรรมที่ทำร่วมกัน ดังจะเห็นได้จากการวางแผนชุมชน โดยให้ความสำคัญกับพื้นที่กิจกรรมส่วนกลาง ทั้งลานกีฬา ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ตลอดจนแปลงอาชีพ ซึ่งพื้นที่เหล่านี้เป็นพื้นที่ที่สร้างการมีส่วนร่วมให้กับคนในชุมชนได้ และแต่ละพื้นที่สามารถดำเนินการได้ตามเป้าหมายที่วางไว้ มีเพียงแปลงอาชีพที่ถูกแบ่งให้กับครอบครัวขยายและสมาชิกใหม่ เหลือพื้นที่บางส่วนเป็นสวนเกษตรชุมชนทำประโยชน์ร่วมกันได้ แต่ก็พบกับปัญหาอุปสรรคทั้งในส่วนของการงบประมาณดำเนินการ ทำให้ต้องใช้พื้นที่ทำสวนเกษตรได้เพียง 50 ตารางวา ส่งผลให้ผลผลิตไม่เพียงพอกับสมาชิกในชุมชน ชาวบ้านที่เข้ามามีส่วนร่วมก็ไม่มากนัก พื้นที่ส่วนที่เหลือก็ถูกบุกรุกเข้ามาทำกิจกรรมส่วนตัว ประกอบกับเจอปัญหาน้ำท่วมกรุงเทพ ฯ ในปี พ.ศ. 2554 ทำให้ดินในสวนเกษตรเสียหาย ปลูกพืชได้ผลผลิตน้อยและผลผลิตไม่เจริญงอกงาม กลุ่มริเริ่มดำเนินการรู้สึกว่าการเกิดความล้มเหลวทั้งการทำสวนเกษตรและการสร้างการมีส่วนร่วม นอกจากชาวบ้านไม่เชื่อมั่นในกลุ่มแกนนำแล้ว กลุ่มแกนนำเองก็เริ่มขาด

ความมั่นใจแต่ก็ยังคงหาวิธีการที่ดำเนินการต่อไป จนกระทั่งอาจารย์มหาวิทยาลัยเกริกเข้ามาชักชวนให้ทำการวิจัยแก้ไขปัญหามุมชน จึงยืนยันที่จะแก้ไขปัญหามุมชนเกษตรชุมชน ทั้งปัญหาดินเสียและความสามัคคีของคนในชุมชน โดยคาดหวังว่ากิจกรรมในสวนเกษตรชุมชนจะทำให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น จากความมุ่งมั่นของกลุ่มแกนนำเหล่านี้ ทำให้ผู้วิจัยตัดสินใจเป็นพี่เลี้ยงและทำการวิจัยร่วมกับชุมชน โดยขอรับทุนสนับสนุนวิจัยจากมหาวิทยาลัยเกริกและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ในช่วงเริ่มโครงการ มีชาวบ้านร่วมเป็นนักวิจัยจำนวน 14 คน มีทั้งผู้ใหญ่และเด็ก เพื่อต้องการให้มีการสืบทอดกิจกรรมจากผู้ใหญ่สู่เด็กและเยาวชนในชุมชนให้การทำสวนเกษตรชุมชนมีความยั่งยืน และเมื่อโครงการดำเนินการไประยะหนึ่ง มีชาวบ้านที่ร่วมกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ ได้เข้าร่วมเป็นนักวิจัยรวมถึงจิตอาสาจากองค์กรเอกชนที่สนใจเข้าร่วมเป็นนักวิจัย ทำให้ทีมวิจัยเพิ่มจาก 17 คน เป็น 23 คน เป็นจุดเริ่มต้นที่แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของกลุ่มแกนนำ การมีส่วนร่วมของชาวบ้านและเครือข่าย

ในกระบวนการวิจัยได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมีการประชุมทีมนักวิจัยอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง ในระยะแรกเน้นการสร้างความรู้เข้าใจในโครงการและสร้างความคุ้นเคยระหว่างนักวิจัยอาจารย์กับนักวิจัยชุมชน แม้จะเป็นการทำวิจัยครั้งแรกของชาวบ้าน แต่การใช้กระบวนการระดมสมองเพื่อถอดบทเรียนและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นไม่ยากจนเกินไป เมื่อนักวิจัยชุมชนเข้าใจกระบวนการวิจัยและรู้บทบาทของตนเองแล้ว จึงได้จัดเวทีชี้แจงโครงการกับชาวบ้านในชุมชนพูนทรัพย์เพื่อให้ชาวบ้านรับรู้ว่ามีโครงการวิจัยเกิดขึ้นในชุมชนต่อเนื่องเป็นเวลา 18 เดือน แจ้งให้ทราบถึงพื้นที่โครงการ วัตถุประสงค์ของโครงการ ที่สำคัญคือเพื่อเชิญชวนชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมของโครงการ ซึ่งจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในการทำสวนเกษตรชุมชนต่อไป ทั้งนี้ ชาวบ้านที่เป็นนักวิจัยชุมชนได้ชี้แจงให้คนในชุมชนทราบว่าปัญหาวิจัยมาจากความต้องการหรือเป็นปัญหาของชุมชนที่ปรากฏอยู่และยังไม่สามารถแก้ไขได้ โดยมีบุคลากรจากสำนักงานเขตสายไหมและสำนักงานการเคหะ ฯ ชุมชนออเงินเข้าร่วมเวทีชี้แจง ซึ่งทั้งสองหน่วยงานนี้มีความสัมพันธ์กับชุมชนโดยตรง กล่าวคือ ชุมชนพูนทรัพย์อยู่ในเขตปกครองของสำนักงานเขตสายไหม มีฝ่ายพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคมส่งเสริมและสนับสนุนโครงการต่าง ๆ ของชุมชน ส่วนสำนักงานการเคหะชุมชนออเงิน ดูแลพื้นที่ของการเคหะแห่งชาติ

ที่ชุมชนเข่าอยู่ ซึ่งจะทาให้คนในชุมชนมีความม่ใจได้ว่า โครงการวิจัยดำเนินการอย่างมีหลักการ มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องพร้มให้การสนับสนุน และสร้างคามม่ใจให้กับกลุ่มแกนนำที่พร้มจะนำชาวบ้านในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วม เกิดความสามัคคีร่วมพล้งสร้างคามเข้มแข็งให้กับชุมชนและได้ผลเป็นที่น่าสนใจ ภายใ 3 เดือนชาวบ้านที่บุกรุกพื้นที่สวนเกษตรชุมชนทำกิจกรรมส่วนตัว 13 คร้วเรือน คึนพื้นที่ให้กับการทำสวนเกษตร ได้พื้นที่คึนมา 262.50 ตารางวา (ดังภาพที่ 1) นับเป็นกิจกรรมที่สร้างคามเชื่อมั่นให้กับนักวิจัยชุมชนและชาวบ้านเป็นอย่างมาก เป็นจุดเริ่มต้นของการเข้าร่วมกิจกรรมของชาวบ้านร่วมถึงหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ทาให้นักวิจัยชุมชนมีกำลังใจที่จะสร้างเครือข่ายกับภาคส่วนต่าง ๆ ในการทำสวนเกษตรชุมชน เมื่อพื้นที่สวนเกษตรที่เพิ่มขึ้น การสร้างเครือข่ายและการร่วมพล้งของคนในชุมชนเพื่อร่วมดำเนินการจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง อีกทั้งการรื้อปรับพื้นที่ค่อนข้างลำบาก เพราะมีทั้งที่อยู่อาศัยชั่วคราวที่ชาวบ้านซึ่งบุกรุกสร้างขึ้น อุปกรณ์การซ่อมรถเล้าไก่ เศษของเหลือใช้ที่ถูกโยนทิ้งเข้าไปในพื้นที่ ร่วมถึงของเก่าที่ถูกคัดแยกออกจากส่วนที่สามารถนำไปขายได้ ต้นไม้ที่ชาวบ้านปลูกไว้และขึ้นเองตามธรรมชาติ ฯลฯ ประธานชุมชนหนึ่งในทีมวิจัยได้ทำหนังสือขอความอนุเคราะห์ไปยังผู้อำนวยการสำนักงานเขตสายไหมในการรื้อปรับพื้นที่ และได้รับความอนุเคราะห์รถแมคโครรถบรรทุก และพนักงานรักษาความสะอาดเข้ามาช่วยรื้อและปรับพื้นที่ เพื่อเตรียมทำสวนเกษตรชุมชนร่วมกับชาวบ้าน โดยใช้เวลาไม่เกิน 3 เดือน นักวิจัยจึงมีพื้นที่สำหรับทดลองทำสวนเกษตรชุมชน

ในการประชุมประจำเดือนของทีมนักวิจัยจะเชื่อมโยงและสอดคล้องกับกิจกรรมโครงการในการประชุมบางครั้งได้เปิดให้ชาวบ้านเข้าร่วมประชุมและทำกิจกรรมร่วมกับนักวิจัยชุมชน ได้แก่ การวางแผนดำเนินโครงการในระยะเวลา 18 เดือน การเสริมสร้างคามรู้คามเข้าใจเชิงวิชาการและฝึกทักษะที่เกี่ยวข้องกับการทำสวนเกษตรชุมชนเมื่อ ทั้งการเรียนรู้พืชผักที่จะปลูก วิธีการเพาะเมล็ด การทำดินปลูกและการทำปุ๋ยชีวภาพ ร่วมทั้งร่วมสร้างเครือข่ายทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชนร่วมกับหัวหน้าโครงการ วิจัยแม้บางครั้งหัวหน้าโครงการ ๆ จะเป็นผู้ประสานงาน แต่การหารือสาระสำคัญ นักวิจัยชาวบ้านจะต้องเป็นผู้นำเสนอเพื่อให้หน่วยงานต่าง ๆ ได้เห็นภาพความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้านเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้อย่างถูกต้อง สามารถพิจารณาหนุนเสริมทั้งคามรู้เฉพาะทางและงบประมาณได้ อาทิเช่น คณะเทคโนโลยี

การเกษตร สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง ขณะเดียวกัน ทีมนักวิจัยชุมชนที่เป็นนักเรียนของศูนย์ศึกษานอกกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) เขตสายไหม และนักวิจัย NGOs ที่เข้ามาทำกิจกรรมในพื้นที่ได้เสนอให้ชักชวน กศน. ในพื้นที่เข้าร่วมโครงการ ซึ่งได้รับการตอบรับจากผู้อำนวยการและครู กศน. เป็นอย่างดี โดย ผอ. กศน. ยินดีที่จะพิจารณาหลักสูตรการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชนและจะนำนักเรียนเข้าร่วมทำกิจกรรมจิตอาสากับโครงการด้วย

กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลได้ดำเนินการในระหว่างการประชุมประจำเดือนและทำกิจกรรมโครงการ โดยในระยะแรกนักวิจัยชุมชนจะได้รับการเสริมสร้างเทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การระดมสมอง การประชุมกลุ่มย่อย การเล่าเรื่อง การสัมภาษณ์เชิงลึก รวมถึงการการใช้เทคนิคที่เป็นทั้งเครื่องมือและการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ เส้นเวลา (Time line) ปฏิทินวัฒนธรรม และแผนที่ชุมชนหรือแผนที่เดินดิน เมื่อนักวิจัยชุมชนได้เรียนรู้ก็สามารถนำไปใช้ในการทำกิจกรรมกับชาวบ้านในชุมชนได้ โดยการแบ่งกลุ่ม เล่าเรื่องของคน 3 วัย ร้อยเรียงสถานการณ์เป็นประวัติศาสตร์ชุมชนตามห่วงเวลาตามลำดับ สร้างปฏิทินวัฒนธรรมชุมชนในรอบปี ตั้งแต่เดือนมกราคมถึงเดือนธันวาคม รวมถึงการนำแผนที่ที่กลุ่มแกนนำได้ทำไว้มาศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของการแบ่งพื้นที่ชุมชน และจากการเดินสำรวจทำให้นักวิจัยชุมชนได้รู้จักสภาพทางกายภาพของชุมชนและสร้างความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านในชุมชนมากขึ้น และหาวิธีที่จะให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นต่อโครงการได้อย่างทั่วถึง จึงช่วยกันตั้งคำถามที่อยากรู้และสร้างแบบสอบถามเพื่อสำรวจความต้องการสวนเกษตรและการมีส่วนร่วมในการทำงานเกษตรชุมชน และนำไปเก็บรวบรวมข้อมูลจากชาวบ้านที่ไม่ได้เข้าประชุมและร่วมกิจกรรมโครงการ จำนวน 190 ครั้วเรือน รวมทั้งมีการสำรวจเชิงลึก การสังเกตและการทำกิจกรรม นำมาเป็นข้อมูลในการวางแผนเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและเครือข่ายภายนอกเป็นการเพิ่มพลังในการทำสวนเกษตรชุมชนต่อไป

การทดลองทำสวนเกษตรชุมชนเป็นขั้นตอนสำคัญของโครงการวิจัยนี้ โดยในการวางแผนทดลองทำสวนเกษตรชาวบ้านได้ใช้วิธีการระดมสมองเพื่อกำหนดกิจกรรมและโครงสร้างของสวนเกษตรชุมชน ซึ่งพบว่า การออกแบบสวนเกษตรชุมชนของคน 3 วัย มีความแตกต่างกันเล็กน้อย ทั้งชนิดของพืชผักและองค์ประกอบของสวนเกษตร

ส่วนใหญ่คิดถึงแนวคิดเกษตรพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 กล่าวคือ มีบ่อเก็บน้ำ แปลงผัก โรงเพาะเห็ด อาคารหรือสิ่งก่อสร้างที่จำเป็น เช่น ห้องน้ำ แผงร้านค้า และสหกรณ์ร้านค้าชุมชน เป็นต้น ในระหว่างการระดมสมอง ได้มีการสำรวจพื้นที่ 4-5 ครั้ง เพื่อให้ทุกคนได้เห็นพื้นที่ที่จะทำสวนเกษตรชุมชน มีกิจกรรมฝึกทักษะการทำสวนเกษตรของแก่เด็กและเยาวชนในชุมชน การฝึกทักษะจะทำให้เด็ก ๆ และนักวิจัยได้ทดลองในเรื่องของดินและการปลูก ทำให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการคิดวางแผน และเตรียมการ ผลผลิตจากการระดมสมองทำให้ได้แบบจำลองสวนเกษตรชุมชน (ดังภาพที่ 2) สิ่งแรกที่นักวิจัยและชาวบ้านช่วยกันทำ คือ ทำรั้วเพื่อป้องกันการบุกรุกเข้ามาจอดรถ เลี้ยงไก่ และทำกิจกรรมส่วนตัวอีก แต่ก็พบปัญหา ปัญหาเรื่องค่าใช้จ่าย เพราะเมื่อออกแบบและกำหนดวัสดุ ปรากฏว่าต้องใช้งบประมาณจำนวนมากซึ่งขณะนั้นยังไม่มีเครือข่ายมากนัก ประกอบกับนักวิจัยชุมชนไม่มีประสบการณ์ในการทำโครงการเพื่อนำเสนอขอรับการสนับสนุนทุนจากหน่วยงานอื่น ดังนั้น กลุ่มแกนนำที่เป็นนักวิจัยชุมชน ได้แก้ปัญหาโดยเก็บไม้จากป่าโฆษณาเก่าตามข้างทาง มีค่าใช้จ่ายเพียงค่าน้ำมันสำหรับรถขนไม้เท่านั้น

เมื่อทำการทดลองได้ระยะหนึ่ง กลุ่มแกนนำนักวิจัยชุมชนก็ได้พัฒนาโครงการย่อยร่วมกับทีมนักวิจัย NGOs ขอคำปรึกษาจากหัวหน้าโครงการ เพื่อนำภาพและรายละเอียดของโครงการวิจัย ประกอบการนำเสนอขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ อาจเป็นงบประมาณหรือวัสดุอุปกรณ์ อาทิ โครงการสร้างซุ้มไม้เลื้อย เมื่อมีนักศึกษาปริญญาโทจากมหาวิทยาลัยเกริกสนใจเข้าร่วมประชุม นักวิจัยชุมชนจึงได้นำประเด็นการทำซุ้มเข้าหารือและได้รับการสนับสนุนงบประมาณจำนวน 40,000 บาท ซึ่งงบประมาณนี้สามารถสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน นักเรียน นักศึกษา เครือข่ายต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นมากมาย จากการทำซุ้มหลักขนาดใหญ่ 3 ซุ้ม การขยายบ่อเก็บน้ำตามพื้นที่สวนที่ขยายมากขึ้น สร้างโรงเพาะเห็ด และสร้างศูนย์เรียนรู้ (ดังภาพที่ 3) ในระหว่างการทดลองนี้ นักวิจัยและชาวบ้านที่ร่วมทดลองพบปัญหาอุปสรรคมากมาย เช่น การยุบตัวของดิน ฝนตกน้ำท่วมสวน ขาดดินปลูก เพาะเมล็ดพันธุ์บางชนิดไม่โต ต้นผักตายเพราะน้ำขัง แมลงและเชื้อราทำลายผัก เป็นต้น นักวิจัยชุมชนได้เรียนรู้วิธีการแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง เช่น การทำแก้มลิงโดยใช้ท่อซีเมนต์เก็บน้ำฝนไว้ใช้ แก้ปัญหาน้ำขังต้นผักรากเน่าตาย การใช้ยาเส้น ปรักบดผสมน้ำฉีดยาป้องกันแมลงศัตรูพืช การปรับเปลี่ยนชนิดพืช ศึกษารวมชาติการต้องการแสงแดดของพืช

แต่ละชนิด เป็นต้น รวมถึงการศึกษาดูงานการทำสวนเกษตรอินทรีย์ ฝึกปฏิบัติการ การเพาะเลี้ยงเห็ดเพิ่มเติม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเชิงวิชาการเพิ่มเติมด้วยการอบรม ทำให้กระบวนการทดลองทำสวนเกษตรสร้างประสบการณ์ให้กับนักวิจัยได้มาก เริ่มปลูกพืชผักได้ดียิ่งขึ้น ให้ผลผลิตมากพอสำหรับให้คนในชุมชนบริโภค บางส่วน ที่เหลือนำไปจำหน่ายเพื่อนำรายได้มาต่อยอดซื้อเมล็ดพันธุ์และต้นกล้า ในเบื้องต้น ทำให้สวนเกษตรชุมชนสามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนในการลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้ให้กับคนในชุมชน

พื้นที่ที่ถูกบุกรุก 291.05 ตารางวา

พื้นที่สวนเกษตรชุมชนเดิม
50 ตารางวา

ภาพที่ 1 ภาพพื้นที่สวนเกษตรก่อนรื้อปรับ ธันวาคม พ.ศ. 2559

ภาพที่ 2 : ภาพแบบจำลองสวนเกษตรชุมชน ขนาด 1:10000

ภาพที่ 3 : การมีส่วนร่วมของชาวบ้านและเครือข่ายในการทำรั้ว
และโครงสร้างขุ้มในสวนเกษตรชุมชน

การเพิ่มของพื้นที่ทดลองทำสวนเกษตรชุมชนจาก 50 ตารางวา เป็น 312.55 ตารางวา ทำให้งบประมาณเพื่อการทดลอง 20,000 บาท ไม่เพียงพอ ดังนั้น นักวิจัยชุมชนจึงต้องสร้างเครือข่ายและความร่วมมือทั้งในส่วนของกิจกรรมและงบประมาณ ดำเนินการทดลอง ซึ่งก็ได้รับความร่วมมือจากหลายเครือข่าย เมื่อกิจกรรมมากขึ้น ทำให้สวนเกษตรมีชีวิตชีวา คึกคัก ทั้งนักเรียน นักศึกษา จิตอาสาเข้ามาร่วมกิจกรรม ทำให้ชาวบ้านตื่นตัว สนใจเดินเข้ามาถามและร่วมกิจกรรมมากขึ้น รวมถึงได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากเครือข่ายต่างๆ ทั้งที่เป็นเงินและวัสดุอุปกรณ์ คิดเป็นงบประมาณที่ใช้ไปทั้งสิ้น 242,532.25 บาท (ดังตารางที่ 1) นับเป็นความสำเร็จที่เกินกว่าที่นักวิจัยชุมชนคาดหมายไว้ ทั้งในด้านการพัฒนาศักยภาพของนักวิจัยและการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการทำสวนเกษตรชุมชน

ตารางที่ 1 สรุปค่าใช้จ่ายในการทดลองทำสวนเกษตรชุมชนฯ จำแนกตามกิจกรรม
(มีนาคม-ธันวาคม 2560)

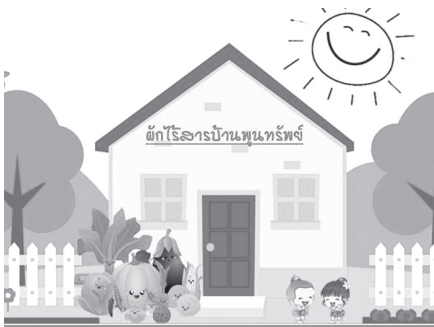
ลำดับ ที่	รายการ/กิจกรรม	ค่าใช้จ่าย (บาท)			
		ที่เป็นตัวเงิน	ที่ไม่ใช่ตัวเงิน	รวม	สัดส่วน (%)
1	การรื้อปรับพื้นที่สวนเกษตร	500	61,400	61,900	25.52
	ครั้งที่ 1	200	23,600		
	ครั้งที่ 2	200	23,600		
	ครั้งที่ 3	100	14,200		
2	โครงสร้างสวนเกษตร	78,411	33,400	111,811	46.10
	รั้ว ชั้ม ดินถม ฯลฯ	39,329	21,000		
	โรงเพาะเห็ด 1 โรง	27,116	11,590		
	ศูนย์เรียนรู้	11,966	810		
3	วัสดุและอุปกรณ์ในการปลูก เมล็ด และพันธุ์พืช	17,490	20,000	37,490	15.46
	วัสดุและอุปกรณ์ในการปลูก เช่น ดิน กระจก ฯลฯ	12,240	20,000		
	เมล็ด และพันธุ์พืช	5,250	-		
4	อาหารสำหรับผู้ร่วมในวันที่ทำ กิจกรรมฯ	21,019	-	21,019	8.67
5	อื่นๆ ได้แก่ สี น้ำมัน อุปกรณ์ทำ กิจกรรมฯ เป็นต้น	7,912.25	2,400	10,312.25	4.25
สรุป ค่าใช้จ่ายทำสวนเกษตร		125,332.25 (51.68 %)	117,200 (48.32 %)	242,532.25	100.00

ที่มา : บันทึกค่าใช้จ่ายการทดลองของโครงการวิจัย (มีนาคม-ธันวาคม 2560) โดยนักวิจัยชุมชน

ในระหว่างการทำกิจกรรม นักวิจัยชุมชนได้เรียนรู้และร่วมกันพิจารณากิจกรรมที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ประกอบกับครู กศน.เขตสายไหม ที่นำนักศึกษาเข้าร่วมทำกิจกรรมจิตอาสาในสวนเกษตร ได้เสนอแนะให้สร้างศูนย์เรียนรู้เพื่อเป็นสถานที่สำหรับรองรับกิจกรรมในอนาคต ได้แก่ การถ่ายทอดความรู้เกษตรชุมชนเมือง ศูนย์แลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนในชุมชนและบุคคลภายนอกที่เข้ามาศึกษาดูงานหรือรองรับการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ซึ่งหลังจากสร้างศูนย์เรียนรู้และสวนเกษตรชุมชนมีกิจกรรมที่หลากหลาย ศูนย์เรียนรู้จึงเป็นจุดนัดพบ ประชุมหารือและต้อนรับแขก

ของชุมชนมากกว่าอาคาร SML เพราะสามารถทำกิจกรรมในสวนก่อนและหลังการประชุมได้ เช่น ถอนหญ้า รดน้ำ ปลูผัก ตัดแต่งใบแก่ ใบแห้ง ใส่แมลงศัตรูพืช เป็นต้น สวนเกษตรชุมชนทรัพย์จึงเป็นสวนเกษตรที่แตกต่างจากสวนเกษตรในเมืองอื่น ๆ กล่าวคือ เป็นสวนเกษตรที่ใช้พื้นที่ส่วนรวม ทุกคนในชุมชนสามารถเข้ามาร่วมกิจกรรมได้ หรือหากไม่ได้ร่วมทำก็สามารถร่วมรับประโยชน์ได้ เช่น ซื้อผักราคาถูก ได้รับประทานผักไร้สาร ลดรายจ่าย มีสิ่งแวดล้อมที่ดี มีแหล่งกิจกรรมให้ลูกหลาน ฯลฯ ดังนั้นสัญลักษณ์หรือโลโก้ของสวนที่นักวิจัยชุมชนและชาวบ้านร่วมกันคิด จึงสามารถสื่อให้เห็นถึงรูปแบบเฉพาะ อาจเรียกได้ว่าเป็นสวนเกษตรชุมชนชุมชนพูนทรัพย์โมเดล ที่ชุมชนอื่น ๆ สามารถนำไปเป็นตัวอย่างในการสร้างและดำเนินการได้ ซึ่งนักวิจัยชุมชนและชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างตราหรือโลโก้พร้อมทั้งให้ความหมายดังนี้ (ดังภาพที่ 4)

บ้าน - ชุมชนพูนทรัพย์ ที่มีความสัมพันธ์กันเสมือนญาติ พี่น้อง
 เด็ก / หญิง/ชาย / - คนในชุมชน
 รั้ว - สิ่งที่ยึดกัน หรือ ภูมิคุ้มกันของคนในชุมชนต่อสิ่งที่ไม่เหมาะสม
 ต้นไม้- สิ่งแวดล้อมที่ดี
 ผัก - ผลผลิตจากสวน ไร้แก่ ผัก ผลไม้ต่างๆ
 ดวงอาทิตย์ - ความอบอุ่น หรือ พลังของชุมชน
 นก - เครื่องหมายนอกของชุมชน
 เมฆ - ปัจจุบันและอนาคตจากภายนอกที่เอื้อต่อการพัฒนาชุมชน
 ดอกไม้ - ความรัก ความสวยงาม ความมีชีวิตชีวาของคนในชุมชน

ภาพที่ 4 : เครื่องหมาย (LOGO) ของสวนเกษตรชุมชนพูนทรัพย์ และความหมาย

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ วิเคราะห์ผลการทดลองและสรุปผลการวิจัย รวมถึงการคืนข้อมูล และเผยแพร่ผลการวิจัย นักวิจัยชุมชนได้มีส่วนร่วมทุกกระบวนการ ทำให้เกิดการเรียนรู้และสามารถนำผลการวิจัยไปถ่ายทอดแลกเปลี่ยนและแสดงความคิดเห็นในเชิงวิชาการได้มากขึ้น โดยได้ร่วมเผยแพร่ผลการวิจัยในเวทีการประชุมสัปดาห์วิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยเกริก ประจำปี 2560 ร่วมโครงการเสริมสร้างการเป็นองค์กรสุขภาวะอย่างยั่งยืนของกลุ่มอุตสาหกรรมเฟอร์นิเจอร์ไทย (สสส.) ที่อิมแพคเมืองทองธานี และการประชุมพัฒนาชุดโครงการวิจัยเกษตรในเมือง คณะเทคโนโลยีการเกษตร สถาบันพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง เป็นต้น ประกอบกับมีกลุ่มต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เข้ามา

ทำกิจกรรมและศึกษาดูงาน กศน. เขตสายไหม นำนักเรียนเข้าร่วมทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องแม้โครงการจะเสร็จสิ้นแล้ว รวมถึงครู กศน. เข้ามาอบรมให้ความรู้เพิ่มเติมแก่นักวิจัยชุมชนและชาวบ้าน ทำให้สวนเกษตรชุมชนนอกจากเป็นแหล่งอาหารของชุมชนแล้วยังเป็นแหล่งกิจกรรมและแหล่งเรียนรู้ของนักเรียน นักศึกษา ตลอดจนการถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ให้แก่ชาวบ้านนำไปต่อยอดการทำสวนเกษตรในครัวเรือนของตนเอง ชุมชนโดยรอบโดยเฉพาะประธานกลุ่มโซน 1 เขตสายไหม ได้เข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อนำไปขยายผลไปสู่ชุมชนอื่น ๆ ในโซน ซึ่งสวนเกษตรชุมชนพูนทรัพย์สามารถเป็นต้นแบบในการทำสวนเกษตรชุมชนแบบไร้สารเคมีและดำเนินการโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

นอกจากนี้กลุ่มนักวิจัยชุมชนได้นำภาพกิจกรรมการทำสวนเกษตร ทำโครงการย่อยเพื่อเสนอขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ได้แก่ (1) คุณกานดา กองวงษ์ และนักวิจัยชุมชน เสนอโครงการทำโรงเพาะเห็ด ในโครงการพลิกไทยของ Dtac ซึ่งผ่านการคัดเลือกจากโครงการที่เข้าร่วมกว่า 300 โครงการ ได้รับเงินสนับสนุนจำนวน 100,000 บาท (2) เนตรนรินทร์ แซ่เล้ง และนักวิจัยชุมชน เสนอโครงการสร้างสหกรณ์ร้านค้าชุมชน ขอรับการสนับสนุนงบประมาณจาก พอช. ได้รับอนุมัติงบประมาณจำนวน 40,000 บาท (3) คุณลมุลจิต วิเชียรศรี ร่วมกับนักวิจัยชุมชน นำเสนอโครงการ “รูปแบบการพัฒนาสวนเกษตรชุมชน ชุมชนพูนทรัพย์ สู่ความยั่งยืน” ต่อ Zoom lab และ ผ่านการคัดเลือก ได้งบประมาณ 20,000 บาท (4) โครงการต่อเนื่องผ่านเครือข่าย Dtac ได้รับเงินสนับสนุนการทำสวนเกษตรกว่า 20,000 บาท เหล่านี้เป็นผลงานของทีมนักวิจัยที่พยายามสร้างเครือข่ายและนำกิจกรรมในสวนเกษตรไปเสนอเพื่อขอรับการสนับสนุนทุนด้วยตนเอง โดยนำงบประมาณที่ได้มาสร้างและปรับปรุงโรงเห็ดเดิมรวมเป็น 3 โรง สหกรณ์ร้านค้าชุมชน ขยายพื้นที่ศูนย์เรียนรู้และสร้างห้องน้ำ 2 ห้องในบริเวณสวนเกษตรชุมชนเพื่อรองรับผู้ที่มาทำกิจกรรมในกลุ่มนักเรียน นักศึกษาและจิตอาสาทำกิจกรรม

ผลการวิจัย

จาก “คนรู้” สู่ “ชุมชนบนพื้นที่จัดสรร” เป็นการพัฒนาเพื่อหาที่อยู่อาศัย แต่ยังไม่มั่นคงเพราะอยู่ระหว่างเช่าที่กับการเคหะแห่งชาติ เป็นปัญหาหนึ่งที่กลุ่มแกนนำชาวบ้านตระหนักอยู่ตลอดมา การได้ร่วมเป็นนักวิจัยและร่วมกระบวนการแก้ไขปัญหา

ทำให้ชาวบ้านได้บทเรียนทำงานอย่างมีหลักการ ผ่านการวางแผน มีขั้นตอนที่ชัดเจน นำไปสู่การแก้ปัญหาได้ในที่สุด หลายคนเชื่อมั่นว่ากระบวนการวิจัยสามารถคลี่คลายปัญหาของชุมชนได้ การแก้ไขปัญหาดินเสียต้องใช้เทคนิคทางวิทยาศาสตร์จากห้องปฏิบัติการในการวิเคราะห์ดิน โดยผลการวิเคราะห์บ่งบอกว่าดินมีความเป็นกรดสูง และมีธาตุอาหารบางชนิดสูงมากไม่เหมาะแก่การเจริญเติบโตของพืช เป็นปัญหาให้ชาวบ้านต้องร่วมกันคิด ทั้งวิธีการ ขั้นตอน กระบวนการ ตลอดจนปัจจัยที่ต้องใช้ จากแผนที่จะซื้อดินปลูกต้องปรับเป็นการหาวิธีการผสมผสานทั้งซื้อดินปลูก ผลิตดินปลูก รวมถึงการปรับสภาพดินเดิมด้วยวิธีการต่าง ๆ เนื่องจากพื้นที่สวนเกษตรเพิ่มขึ้นจาก 50 ตารางวา เป็น 312.55 ตารางวา ซึ่งต้องใช้เวลา ดังนั้น กิจกรรมการฟื้นฟูพื้นที่จึงเป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านต้องร่วมกันคิดและเรียนรู้ไปพร้อม ๆ กัน

ด้านต้นทุนและปัจจัยการผลิตของสวนเกษตรชุมชนพุนทรพัยนั้น ด้านทุนทางสังคม (Social Capital) พบว่า ชาวบ้านในชุมชนพุนทรพัยมาจากคนใต้สะพาน มีเครือข่ายและผ่านประสบการณ์ต่อสู้เพื่อที่อยู่อาศัยร่วมกันมานานกว่า 8 ปี ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันมาจนถึงปัจจุบัน ชาวบ้านจึงอยู่ร่วมกันแบบเครือญาติ มีความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน มีนิสัยชอบแบ่งปันมากกว่าหวังผลประโยชน์ การสร้างการมีส่วนร่วมกับเครือข่ายเดิมและในชุมชน นอกจากนี้คนไทยโดยเฉพาะในชนบทส่วนใหญ่มีความรู้เรื่องการเกษตร โดยเฉพาะคนยากจนจะเป็นลูกหลานชาวนาเป็นส่วนใหญ่ จึงทำให้มีทุนทางภูมิปัญญาหรือทุนความรู้ (Knowledge Capital) ทางการเกษตร ในขณะที่ทุนทางเศรษฐศาสตร์หรือทุนทางเศรษฐกิจ (Economic Capital) ชุมชนได้รับการอนุญาตให้ใช้ที่ดิน (Land) กว่า 341.05 ตารางวาเพื่อทำสวนเกษตรส่วนรวม ทั้งยังมีแรงงาน (Labour) ที่อยู่ในชุมชนที่เกิดจากการมีส่วนร่วมและในอนาคตหากมีรายได้จากสวนมากพอ อาจแบ่งปันให้เป็นค่าแรงสำหรับชาวบ้านที่เข้ามาร่วมทำสวนเกษตรชุมชน ก็จะสามารถช่วยเหลือเรื่องรายได้แก่คนในชุมชนได้อีกทางหนึ่ง ส่วนทุนทางการเงิน (Financial Capital) นอกจากได้รับการสนับสนุนจากเครือข่ายของนักวิจัยชุมชนและหัวหน้าโครงการแล้ว การรวมพลังของนักวิจัยชุมชนและการพัฒนาศักยภาพให้สามารถนำโครงการไปเสนอขอรับการสนับสนุนจากแหล่งทุนต่างๆ ทำให้ได้รับงบประมาณในการจัดทำโครงสร้างสวนเกษตรได้เป็นจำนวนไม่น้อย ส่งผลให้การมีส่วนร่วมในการพัฒนาสวนเกษตรชุมชน มีเครือข่ายทั้งในและนอกชุมชนเพิ่มขึ้นโดยลำดับตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน

ผลจากการทดลอง พบว่านักวิจัยชุมชนและชาวบ้านได้ทดลองปลูกพืชผักหลากหลายชนิด สังเกตการเจริญงอกงามของพืชแต่ละชนิด การปรับเปลี่ยนพืชและการปรับปรุงดิน ดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนและมีการปรึกษาหารือ ศึกษาดูงาน จนสามารถปลูกพืชผักได้ เพิ่มชนิดและจำนวนมากขึ้นตามสภาพดินที่เริ่มดีขึ้น การทดลองใช้เวลามากกว่า 6 เดือน ทำให้เห็นภาพการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่เพิ่มมากขึ้นเพราะชาวบ้านเห็นความมุ่งมั่นของทีมนักวิจัยชุมชนและผลที่ปรากฏชัดเจน นอกจากสามารถดึงคนในชุมชนเข้ามาร่วมทำสวนเกษตรแล้ว ชาวบ้านยังได้เรียนรู้การสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องตลอดจนองค์กรต่างๆ ทำให้นักวิจัยชุมชนและชาวบ้านได้พัฒนาศักยภาพของตนเอง จากการคิด ทำ และแก้ไข ปัญหาด้วยตนเอง นำไปสู่การสร้างพลังในชุมชนส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ทั้งทางด้านสังคม สิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจ การมีส่วนร่วมสร้างพลังความสามัคคี เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนด้วยกิจกรรมในสวนเกษตร สามารถตอบโจทยทั้งการแก้ไขปัญหาดินเสีย และการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ของคนในชุมชนด้วยกิจกรรมในสวนเกษตร

นอกจากนี้ การทำสวนเกษตรชุมชนเป็นตัววัดการพัฒนาการของนักวิจัยชุมชนและชาวบ้านได้ เช่น ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการออกแบบและนำวัสดุที่ไม่ใช้แล้วมาใช้ประโยชน์ ความสามารถในการสร้างมีส่วนร่วมโดยชักชวนคนในชุมชนมาร่วมทำสวนเกษตรไม่น้อยกว่า 50 ครัวเรือน และเครือข่ายภายนอกไม่ต่ำกว่า 10 เครือข่าย มีการปลูกพืชผักที่หลากหลายทั้งไม้ยืนต้น ไม้พุ่ม ผักอายุสั้น ผักสวนครัว มากกว่า 50 ชนิด ทำให้ชุมชนมีผักไร้สารไว้รับประทาน ซึ่งในช่วงทดลอง มีรายได้จากการจำหน่ายมากกว่า 15,000 บาท มีครัวเรือนที่ได้รับประทานผักไม่ต่ำกว่า 70 ครัวเรือน ผลผลิตนอกจากเลี้ยงคนในชุมชนแล้ว ยังส่งขายให้พี่น้องได้สะพานและชุมชนอื่นๆ ได้รับประทานผักไร้สารด้วย และสามารถทำโครงการย่อยเพื่อขอรับการสนับสนุนทุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ได้งบประมาณมากกว่า 200,000 บาท การเรียนรู้ในสวนเกษตรดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ไม่เฉพาะความรู้ในเรื่องการทำสวนเกษตร ยังรวมถึงการต่อยอดในด้านการแปรรูปผลผลิตในสวนเกษตร เช่น กลัวยฉาบ น้ำพริกข้าว น้ำอัญชัญ สบู่พริกข้าว น้ำพริกเห็ด เห็ดทอดกรอบ เป็นต้น

ภาพที่ 5 : สวนเกษตรชุมชน ‘ผักไร้สารบ้านขุนทรัพย์’
เมื่อสิ้นสุดโครงการ (ธันวาคม 2560)

เมื่อสวนเกษตรชุมชนมีชาวบ้านเข้าร่วมมากขึ้น กิจกรรมและผลผลิตมากขึ้น ก่อให้เกิดรายได้ส่วนรวม ทีมนักวิจัยชุมชนได้จัดระบบการบริหารจัดการกิจกรรมและรายได้ที่เกิดขึ้นในสวนเกษตร ซึ่งยังไม่เป็นระบบ จึงหารือกันเพื่อขอรับทุนสนับสนุนจาก สกว.โครงการวิจัยหัวข้อ “การพัฒนาระบบการบริหารจัดการสวนเกษตรชุมชน ‘ผักไร้สารบ้านขุนทรัพย์’ เขตสายไหม กรุงเทพมหานคร” โดยมีแผนที่จะพัฒนาเป็น วิสาหกิจชุมชนในอนาคตและสร้างการออมของคนในชุมชนเพื่อเจรจาซื้อที่จากการเคหะแห่งชาติต่อไป เป็นการสร้างความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย ซึ่งจะเป็นประวัติศาสตร์ของชุมชนจากการต่อสู้เพื่อให้มีที่อยู่อาศัย 8 ปี และสร้างพลังเพื่อซื้อที่ดินดังกล่าวเป็นของตนเองโดยใช้เวลายาวนานกว่า 30 ปี

บทสรุป

ผลจากการร่วมกระบวนการวิจัยของชาวบ้านจากวันแรกจนถึงวันสิ้นสุดโครงการ ทำให้ชาวบ้านมีความเชื่อมั่นว่ากระบวนการวิจัยสามารถคลี่คลายปัญหาของชุมชนหรือใช้ในการพัฒนาและฟื้นฟูปัญหาของชุมชนได้ ทั้งนี้ เครื่องมือที่บ่งบอกความสำเร็จชัดเจนคือ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนหรือชาวบ้านเพราะความร่วมมือเป็นการร่วมแรงและร่วมใจกันของคนในชุมชน ทำให้เกิดกระบวนการสร้างกิจกรรมที่เชื่อมโยงคนในชุมชน การได้ทำกิจกรรมร่วมกัน คือ โอกาสได้พบ ได้เห็นปัญหา ได้แสดงความคิดเห็น ได้มีส่วนร่วมในการช่วยหาทางแก้ไข ร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน เหล่านี้หลอมเป็นหนึ่งเดียว สร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนซึ่งความเข้มแข็งของชุมชนจะนำพาชุมชนให้ก้าวไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ อาจใช้เวลาแต่มีความ

เป็นไปได้ การวิจัยทำให้ชาวบ้านรู้ว่าชุมชนจะเดินไปเพียงลำพังไม่ได้เพราะชุมชนมีความเชื่อมโยงกับหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ภายนอก อาจเป็นทั้งเงื่อนไขให้ชุมชนต้องต่อสู้หรืออาจเป็นแรงเสริมให้ชุมชนได้ก้าวผ่านอุปสรรคต่าง ๆ ไปได้ ความเชื่อมโยงด้วยเหตุและผลมีหลักในการปฏิบัติ จะทำให้ชุมชนดำเนินชีวิตในบริบทที่ควรจะเป็นตามเงื่อนไข กฎเกณฑ์ที่เป็นสากลอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น การมีส่วนร่วม ความสามัคคีภายในชุมชน การสร้างเครือข่าย การพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน ทั้งความรู้และทักษะจะเป็นเกราะป้องกันสิ่งที่มากระทบ พลังชุมชนจะนำไปสู่การมีอำนาจต่อรองภายใต้ความเป็นธรรมของสังคม จึงสามารถสรุปได้ว่า โครงการวิจัยประสบความสำเร็จ ผลการวิจัยสามารถตอบโจทย์หรือคลี่คลายปัญหาในอดีตของชุมชน มีแนวทางป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นและวางแผนพัฒนาในอนาคตได้

อภิปรายผล

สวนเกษตรชุมชน “ผักไร้สารบ้านพุนทรัพย์” นอกจากสามารถแก้ไขปัญหาด้านอาหารปลอดภัยรวมถึงเศรษฐกิจครัวเรือนแล้ว ยังนำไปเชื่อมโยงกับประเด็นทางสังคม คือ เป็นเครื่องมือร้อยความสัมพันธ์ของคนในชุมชน สร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชนพุนทรัพย์ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาการผลิตอาหารและการตลาด รวมถึงเศรษฐกิจของชุมชน สะท้อนความต้องการที่จะใช้สวนเกษตรเพื่อช่วยให้บรรลุอุดมคติที่ต้องการและสร้างความมั่นคงและยั่งยืนด้านที่อยู่อาศัยให้กับชุมชนในอนาคต โดยหากสวนเกษตรชุมชนได้รับการพัฒนาผลผลิต การแปรรูปและระบบตลาด จะทำให้ชุมชนมีระบบเศรษฐกิจที่ดีขึ้น สร้างระบบการออมให้กับชาวบ้าน และสามารถซื้อพื้นที่อยู่อาศัยจากการเคหะแห่งชาติได้ภายใน 14 ปี ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับโครงการ Garden City Harvest ในเมืองมิสซูลา มลรัฐมอนทานา (เนตรดาว เถาวิล, 2543) โดยโครงการนี้สร้างโอกาสให้คนในเมืองสามารถผลิตอาหาร ซึ่งเท่ากับช่วยสร้างความมั่นคงทางอาหาร นอกจากนั้นยังมีเป้าหมายชัดเจนในเรื่องการพัฒนาสังคม จากการมุ่งผลิตอาหารเพื่อช่วยเหลือคนจน ผู้ที่ไม่สามารถเข้าถึงอาหาร และผู้ที่ด้อยโอกาสในสังคม เมื่อเทียบกับงานวิจัยของ ทำเนียบ อุฬารกุล และคณะ จะมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ สวนดาดฟ้าหลักที่เกิดจากความต้องการส่วนบุคคล ไม่ได้รับอิทธิพลโดยตรงจากนโยบายการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของภาครัฐ ในขณะที่สวนผักไร้สารบ้านพุนทรัพย์เกิดจากความต้องการของคนในชุมชนซึ่งได้รับอิทธิพลจากการ

ขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้มีการใช้ชีวิตอย่างเหมาะสมพอเพียงในเมืองที่มีค่าครองชีพสูง ส่วนเป้าหมายของการพัฒนาไม่แตกต่างกันเพราะต่างก็ต้องการพัฒนาครอบคลุมด้านกิจกรรมการเกษตร ด้านกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจและการท่องเที่ยว ด้านกิจกรรมการกระจายผลผลิต ด้านกิจกรรมการฝึกอบรม (แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ศึกษาดูงาน) และด้านกายภาพ/สิ่งแวดล้อม ซึ่งการพัฒนาของสวนในแต่ละด้านมีความสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อน

สวนเกษตรชุมชน ‘ผักไร้สารบ้านพุนทรัพย์’ เป็นสวนเกษตรรักษะบ้านรักษะชุมชนต่างจากสวนเกษตรในเมืองอื่นๆ กล่าวคือ สวนเกษตรในเมืองอื่นๆ เป็นลักษณะของสวนเกษตรส่วนบุคคล สวนขององค์กรและส่วนใหญ่เป็นสวนที่เกิดจากความสนใจส่วนบุคคล ทำสวนเป็นงานอดิเรกตลอดจนเป็นธุรกิจในครอบครัว ในขณะที่สวนเกษตรชุมชน ‘ผักไร้สารบ้านพุนทรัพย์’ เกิดจากความต้องการแก้ไขปัญหาของชุมชนหวังให้เกิดประโยชน์เพื่อส่วนรวม สร้างความสามัคคีและความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อประโยชน์ที่ต้องการอำนาจต่อรองร่วมกัน นั่นคือ การออมเพื่อการเจรจาซื้อที่จากการเคหะเมื่อชุมชนมีภาวะเศรษฐกิจในภาพรวมหรือทุกครัวเรือนมีการออมจึงจะเข้าสู่เงื่อนไขการซื้อที่ได้ ทั้งนี้ การทำสวนเกษตรชุมชนแห่งนี้ มีเอกลักษณ์คือ

- 1) เกิดจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน
- 2) มีผู้นำที่เสียสละและเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน สามารถนำชุมชนได้ในสถานการณ์ที่ต้องการการมีส่วนร่วม และเป็นลักษณะของผู้นำแบบกลุ่ม
- 3) ชุมชนมีความเป็นมาและความสัมพันธ์กันตั้งแต่เริ่มก่อตั้งชุมชน มีประวัติศาสตร์ที่เหมือนกัน ร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมาต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้มีความเอื้ออาทรและเกื้อกูลซึ่งกันและกันเป็นฐานรากที่เข้มแข็ง
- 4) มีเครือข่ายในการหนุนเสริมทั้งภาครัฐและเอกชน ที่สนับสนุนทั้งงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ รวมถึงหนุนเสริมในเรื่องของความรู้เชิงวิชาการจากสถาบันการศึกษาต่างๆ
- 5) มีเป้าหมายของการทำสวนเกษตรที่หลากหลาย และเป็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก ได้แก่ เพื่อเป็นแหล่งอาหารปลอดภัยของชุมชน เป็นแหล่งพบปะ/นัดพบกันและทำกิจกรรมของคน 3 วัยในชุมชน เป็นพื้นที่สีเขียวหรือปอดของชุมชน เป็นแหล่งเศรษฐกิจฐานรากของชุมชน เพื่อนำไปสู่การรวมพลังเจรจาซื้อพื้นที่อยู่อาศัยจากการเคหะแห่งชาติต่อไป

ข้อเสนอแนะ

สวนเกษตรชุมชน “ผักไร้สารบ้านพูนทรัพย์” สามารถใช้เป็นต้นแบบในการศึกษาเรียนรู้ได้ทั้งในระดับชุมชน เขต และกรุงเทพมหานคร เพื่อแก้ปัญหาอาหารปลอดภัย ปัญหาปากท้องคนจนในเขตเมือง ปัญหาการจัดการพื้นที่ที่รกร้างที่มีกระจายอยู่ทั่วไปในกรุงเทพมหานคร จึงมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายดังนี้

การพัฒนาพื้นที่สีเขียวเพื่อเศรษฐกิจชุมชน เป็นหนึ่งในนโยบายของกรุงเทพมหานคร ในการพัฒนาพื้นที่สีเขียวในรูปแบบต่างๆ ซึ่งสวนเกษตรชุมชน นอกจากจะเป็นพื้นที่สีเขียวเพื่อเศรษฐกิจชุมชนแล้ว ยังสามารถพัฒนาไปสู่การใช้ประโยชน์อย่างหลากหลาย ได้แก่ เป็นแหล่งอาหารปลอดภัยของคนในชุมชนและของคนกรุงเทพฯ เป็นปอดและแหล่งพักผ่อนหย่อนใจของคนในชุมชนเมือง เป็นแหล่งพัฒนาเศรษฐกิจของคนจนเมือง ลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ให้คนจนในเมือง โดยเสนอแนะนโยบายทั้งในส่วนของกรุงเทพมหานคร สำนักงานเคหะแห่งชาติ และสำนักงานเขตสายไหมดังนี้

1) นโยบายการใช้ประโยชน์พื้นที่รกร้างว่างเปล่าในเขตกรุงเทพมหานครเพื่อพัฒนาเป็นสวนเกษตรชุมชนเมือง

2) นโยบายสนับสนุนการวิจัยและพัฒนาสวนเกษตรชุมชนเมือง

3) นโยบายสนับสนุนให้เกิดระบบตลาดประชารัฐเพื่อให้คนจนเมืองเข้าถึงอาหารปลอดภัยและราคาไม่แพง ระบบตลาดแบบ CSA เพื่อสร้างความร่วมมือระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภคให้มีความยั่งยืน เกิดการเกื้อกูลกันระหว่างธุรกิจอาหารปลอดภัยกับเศรษฐกิจคนจนเมือง ซึ่งจะส่งผลต่อการได้รับอาหารปลอดภัยของคนในเมืองด้วย

4) นโยบายของสำนักงานการเคหะแห่งชาติ ในการจัดสรรพื้นที่ส่วนกลางสำหรับสวนเกษตรชุมชนอย่างน้อยร้อยละ 5 ของพื้นที่ชุมชนทั้งหมด สำหรับพื้นที่ให้เช่าของการเคหะแห่งชาติ

5) นโยบายของสำนักงานเขตสายไหมในการสนับสนุนข้อมูลเชิงวิชาการและการจัดสรรงบประมาณพัฒนาชุมชนในส่วนของการทำสวนเกษตรชุมชนในเขตสายไหมทั้ง 79 ชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- ทำเนียบ อุพารกุล และคณะ. (2559). *สวนในบริบทขององค์กร : ความหมาย บทบาท และการแปรเปลี่ยน*. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น.
- นาถศิริ โกมลพันธุ์. (2556). *โครงการสวนผักคนเมือง มุขนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย)*. สวนผักคนเมือง : หารูปแบบ เทคนิค และเคล็ดลับการปลูกผักในเมือง. (10 พฤศจิกายน 2557). สืบค้นจาก <http://resource.thaihealth.or.th/library/hot/14433>.
- เนตรดาว เถาวิล. (2543). *เกษตรในเมืองกับการรื้อฟื้นความเป็นชุมชนและการพัฒนาสังคม*. (3 พฤษภาคม 2561) สืบค้นจาก <https://www.prachatai.com/journal/2013/07/47573>.
- ปิยะพงษ์ บุซบก. (2558). *เกษตรในเมือง*. (10 ธันวาคม 2558). สืบค้นจาก <http://www.thaicityfarm.com/.autopagev4/spaw2/uploads/files/Urban%20Agriculture.pdf>.
- ไปไหนไปด้วยขอช่วยสองบาท. (2558). *Root Garden สวนเกษตรตัวอย่างกลางซอยทองหล่อ*. (6 ตุลาคม 2560). สืบค้นจาก <https://www.2baht.com/root-garden-thonglor/>.
- พัชรินทร์ พันธุ์แน่น และคณะ. (2560). *รูปแบบการพัฒนาและฟื้นฟูสวนเกษตรชุมชนเมืองโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนพันธุ์พืช เขตสายไหม กรุงเทพมหานคร*. คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก, กรุงเทพฯ .
- มุขนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย). (2560). *โครงการสวนผักคนเมือง*. (14 ตุลาคม 2560). สืบค้นจาก <http://www.thaicityfarm.com/about-me/>.
- สมพนธ์ วรรณวิมลรักษ์. (2559). *พบผักผลไม้ไทย ปนเชื้อสารพิษ 90-100%*. (4 ตุลาคม 2559). สืบค้นจาก <https://www.posttoday.com/social/general/45837>.
- สยาม อรุณศรีมรกต และคณะ. (2560). *การใช้สารเคมีในการทำนาข้าวของเกษตรกรในอำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี*. *วารสารเกษตรพระวรุณ*, 14(2) ,173.
- สุวิทย์ วัฒน และคณะ. (2546). *คนได้สะพาน*. มปท., กรุงเทพฯ.

- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวง
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ธันวาคม (2558). *แนวทางการจัดการ
พื้นที่สีเขียว สำหรับชุมชนเมืองในประเทศไทย*. (9 พฤษภาคม 2560). สืบค้น
จาก http://www.doa.go.th/pibai/pibai/n17/v_9-oct/ceaksong.
- อังคณา สุวรรณภู. (2556). *มุมมองของอียูกับสารเคมีทางการเกษตร*. (11 ธันวาคม
2558). สืบค้นจาก [http://www.doa.go.th/pibai/pibai/n17/v_9-oct/
ceaksong.html](http://www.doa.go.th/pibai/pibai/n17/v_9-oct/ceaksong.html).
- Jerome Rene Hassler. (2552). *การส่งเสริมการเกษตรในเมืองกับแก้ปัญหาการ
ขาดแคลนอาหาร*. (2 ตุลาคม 2560). สืบค้นจาก [http://info.gotomanager.
com/news/details.aspx?id=78032](http://info.gotomanager.com/news/details.aspx?id=78032).